

ביטול חמץ

מקורות – (א) ד: "כיון דבדיקת חמץ מדרבנן..."; רש"י ד"ה בביטול בעלמא; תוספות ד"ה מדאורייתא; רמב"ן ד"ה ענין ביטול חמץ; רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ב ה"ב, כסף משנה ורבנו מנוח שם; מכתם ו: ד"ה אמר רבא.

(ב) דבר שאינו מקפיד – ו: "והתניא סופי תאנים..."; נודע ביהודה אבן העזר סי' נ"ט; אבני מילואים כ"ח ס"ק מט; שאגת אריה סי' ע"ז.

בשיעורים הקודמים הזכרנו את קביעת הגמרא, שביטול חמץ פוטר מבל יראה ובל ימצא מדאורייתא. בשיעור זה נעסוק בביטול החמץ, ונברר מהו הביטול וכיצד הוא מתגבר על איסורי התורה.

מדברי רש"י נראה, שביטול החמץ הוא קיום של מצוות 'תשביתו' כפשוטה. כאשר התורה מצווה להשבית את החמץ, אין הכוונה להשבתה מציאותית, אלא די בהשבתה בלב:

"דכתיב 'תשביתו ולא כתיב 'תבערו', והשבתה דלב היא השבתה"

(רש"י ד: ד"ה בביטול בעלמא).

התוספות חלקו על רש"י. לדעתם, ביטול החמץ אינו מושג חדש, אלא זהו יישום של מושג המוכר לנו מדיני ממונות – הפקר. שיטתם מבוארת בספר הישר לרבנו תם (סי' של"ט), וגם בתוספות בסוגייתנו:

"ואומר ר"י דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, מטעם דמאחר שביטלו הווי הפקר ויצא מרשותו"
(תוספות ד: ד"ה מדאורייתא).

התוספות מבססים את שיטתם על ההלכה הקובעת שלא עוברים על בל יראה ובל ימצא בחמץ שהופקר. המקור להלכה זו נמצא, לדעתם, בגמרא להלן בפרקנו:

"לפי שנאמר 'לא יראה לך שאור', שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה"
(פסחים ה:).

מפשט הגמרא שם נראה, שאדם עובר על בל יראה ובל ימצא, רק אם החמץ שייך לו. חמץ של אנשים אחרים, אפילו אם הוא נמצא ברשותו – אינו עובר עליו. הפטור אינו נובע ממעמדו של החמץ בחפצא, אלא מהזיקה של האדם אל החמץ. אמנם יש כאן חמץ שאפשר להתחייב עליו, אך כיוון שהוא אינו שייך לך – לא עברת כל עברה

בהחזקתו. לפי הבנה זו, גם הפקרת החמץ אינה משנה במאום את מעמדו של החמץ, אלא רק מבטלת את הזיקה של האדם אליו, ובכך פוטרת אותו מהעברה. ביטול החמץ, אם כן, אינו השבתה ישירה של החמץ, אלא התחמקות מבעוד מועד מהאיסורים הכרוכים בו.

הבנה זו אינה הכרחית. הגר"א (או"ח תמ"ג, ב) הבין בדעת רש"י, שלא בכל חמץ של אחרים האדם פטור מבל יראה ובל ימצא. הפטור קיים דווקא בחמץ של נוכרי. לפי זה, הפטור אינו מתייחס למעשה העברה ולזיקה של האדם אל החמץ, אלא למעמד החמץ עצמו: חמץ הנמצא בבעלות של נוכרי – לא עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא.

הבנה זו מתחדדת במיוחד לאור הגמרא להלן בפרק השני (כט.). הגמרא מביאה את שיטת רב אחא בר יעקב, המקיש בין איסורי בל יראה ובל ימצא לבין איסור אכילת חמץ. לדעתו, כשם שלא עוברים על בל יראה ובל ימצא בחמץ של אחרים, כך גם מותר לאכול חמץ של אחרים. לפי שיטה זו, אי אפשר לומר שהפטור הוא במעשה העברה – שהרי על כל פנים הייתה כאן אכילה. ברור, אם כן, שהפטור נובע ממעמד החמץ עצמו, שהוא חמץ שלא עוברים עליו.

הגמרא דוחה את דבריו של רב אחא בר יעקב, ולפי המסקנה גם אכילת חמץ של אחרים מחייבת. ניתן להבין מסקנה זו בדרכים שונות. ייתכן שהגמרא חוזרת בה לחלוטין מההבנה שחמץ של אחרים מופקע בחפצא מאיסור חמץ. בשלב זה סוברת הגמרא שהפטור הוא במעשה העברה בלבד, ולכן פטור זה קיים אך ורק באיסורי בל יראה ובל ימצא, ולא באיסור האכילה. לחלופין אפשר להבין, שגם למסקנה קיים מעמד מיוחד לחמץ של אחרים, המפקיע אותו מחיוב. הגמרא דחתה רק את ההיקש בין הלאווים, ולכן באיסור האכילה חייבים גם על חמץ של אחרים. בבל יראה ובל ימצא הפטור נובע ממעמד החמץ בחפצא, גם לפי המסקנה.

כאמור, התוספות סברו שהפקר פוטר מבל יראה ובל ימצא, בדומה לחמץ של אחרים. לפי ההבנה שראינו כאן ניתן להציע, שהפקרת החמץ אינה רק התחמקות ממעשה העברה. ההפקר משנה את מעמדו של החמץ ומעניק לו מעמד של חמץ שלא ניתן לעבור עליו, וזוהי מהותו של ביטול החמץ לפי התוספות.

שיטת חכמי ספרד

ראשונים רבים חלקו על התוספות, וסברו שביטול איננו הפקר. הרמב"ן על אתר (ד: ד"ה ענין ביטול חמץ) תקף באריכות את שיטתם, והסביר בדרכים שונות מדוע לא ניתן לפרש שביטול הוא הפקר. ואכן, שיטת התוספות שביטול הוא הפקר טעונה ליבון

במספר מישורים: האם אכן הפקר פוטר מבל ייראה ובל ימצא; האם הפקר יכול להיחשב כקיום של מצוות 'תשביתו'; והאם האופן שבו מתבצע הביטול עונה על גדר הפקר. בכל העניינים האלה נעסוק בנפרד בשיעור הבא¹.

כפי שראינו, במסגרת שיטת התוספות, הסוברים שביטול כהפקר, ניתן לבאר את אופן פעולת הביטול בשתי דרכים:

- א. הביטול מתמודד באופן ישיר עם החמץ, ומפקיע ממנו מעמד של חמץ אסור.
- ב. הביטול מבטל את הזיקה של האדם אל החמץ, ומונע ממנו לעבור על האיסור.

שני הכיוונים האלה באים לידי ביטוי גם במסגרת השיטות החולקות על התוספות. בדברי הרמב"ם קיימות נימות שונות:

י"ומה היא השבתה זו האמורה בתורה? היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר, וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל" (רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ב ה"ב).

הרמב"ם מדבר על כך שהחמץ נחשב כעפר וכדבר שאין בו צורך. אולם, נראה שלדעת הרמב"ם המוקד איננו במעמדו של החמץ עצמו, אלא ביחס הנפשי של האדם אליו. האדם צריך לשים בלבו שהחמץ נחשב כעפר, ובכך הוא מנתק את הזיקה בינו לבין החמץ. לעומת זאת, רבנו מנוח על אתר הדגיש דווקא את הנימה הראשונה:

"אבל מאחר שבטל תו לא עבר בבל יראה ובל ימצא, דהכי דרשינן ליה לקרא: לא יראה לך חמץ – בתורת חמץ, אבל בתורת עפר – יראה" (רבנו מנוח שם).

לדעת רבנו מנוח החמץ עצמו נחשב כעפר, ומשום כך הוא מופקע מאיסורי בל יראה ובל ימצא. ביטוי קיצוני לגישה זו נמצא בדבריו של בעל המכתם, המציע פירוש שלפיו חמץ לאחר ביטול מותר מן התורה אף באכילה (ו: ד"ה אמר רבא).

הרמב"ן בתחילת דבריו הולך בכיוון דומה לזה של רבנו מנוח ובעל המכתם:

"אלא כך אני אומר, שהביטול מועיל להוציאו מתורת חמץ ולהחשיבו כעפר שאינו ראוי לאכילה" (רמב"ן פסחים ד: ד"ה ענין ביטול חמץ).

משתמע מכאן שהביטול מתמודד עם החמץ עצמו, ומפקיע ממנו את מעמדו. אולם, מהמשך דבריו של הרמב"ן מתברר שהמוקד בשיטתו אינו מעמד החמץ עצמו, אלא

הזיקה של האדם אל החמץ. הרמב"ן סובר, שבכך שהאדם מבטל את החמץ ומחשיבו כעפר הוא מוציא אותו מרשותו, וממילא אינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא.

המהלך של הרמב"ן מורכב ממספר רבדים. ברובד הראשון עומד איסור ההנאה של החמץ, הנלמד מהפסוקים בסוגיה להלן (כא-כג). חמץ אסור בהנאה, ולכן אין לו מעמד של ממון, והוא אינו נחשב כשייך לבעלים². כיוון שכך, היה ראוי שהאדם לא יתחייב בבל יראה ובל ימצא על החמץ, על פי הדרשה "שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים". ברובד השני נמצאת הגמרא בפרקנו (ו:), שאותה מצטט הרמב"ן. הגמרא קובעת שמבחינה עקרונית אכן החמץ נחשב אינו ברשותו של האדם, אך התורה החשיבה אותו כאילו הוא ברשותו, כדי לחייבו בבל יראה ובל ימצא³. לדעת הרמב"ן, החמץ אינו נחשב ברשותו באופן אוטומטי. הדבר מותנה בכך שהאדם ירצה בקיומו:

"אלא שהתורה עשאתו כאילו הוא ברשותו לעבור עליו בשני לאוין, מפני שדעתו עליו
והוא רוצה בקיומו"
(רמב"ן שם).

על פי הנחה זו מבאר הרמב"ן את אופן פעולתו של הביטול. כאשר האדם מבטל את החמץ ומחשיבו כעפר, הוא מבטא בכך את חוסר רצונו בקיום החמץ. משום כך, בהגיע שעת האיסור – החמץ נאסר בהנאה ויוצא מרשותו, ואין אנו אומרים שהכתוב עשאו כאילו הוא ברשותו. וממילא, האדם לא יעבור על בל יראה ובל ימצא בחמץ זה.

לפי הסבר זה של הרמב"ן, הביטול אינו משנה את מעמדו של החמץ בחפצא, אלא רק מנתק את הזיקה בינו לבין האדם, ומונע את האדם מן העברה. לכאורה, מסקנה זו עומדת בניגוד לדברי הרמב"ן בתחילת הקטע, שמהם נראה שהביטול אכן משפיע על החמץ עצמו "להוציאו מתורת חמץ", כפי שציטטנו לעיל. ניתן אולי ליישב, שכאשר הרמב"ן מדבר על השינוי במעמד החמץ, הוא אינו מתכוון לתהליך הביטול אלא לתוצאה בלבד. תהליך הביטול הוא התנתקות נפשית מהחמץ, וביטול הזיקה של

2 יש לברר האם איסור ההנאה מבטל לחלוטין את הבעלות על הדבר והופך אותו להפקר גמור, או שהוא רק מפקיע מהדבר מעמד של ממון, אך עדיין קיימת זיקה בינו לבין הבעלים. בעניין זה עיין תוספות קידושין נו: ד"ה המקדש בערלה, ור"ן נדרים פה. ד"ה ומהא שמעינן בשם הרשב"א, ואכמ"ל.

3 יש לדון ביחס לקביעה זו של הגמרא, האם היא באה לשנות את מעמדו של החמץ ולהחשיבו ברשות האדם, או להפך – להוריד את הרף הנדרש כדי לחייב בבל יראה ובל ימצא, ולאפשר חיוב גם בדבר שאינו ברשותו. שאלה דומה יש לשאול גם ביחס לבור ברשות הרבים, שגם לגביו אומרת הגמרא שהכתוב עשאו כאילו הוא ברשותו. עיין משנה בבא קמא ב. ונימוקי יוסף א: בדפי הר"ף ד"ה ושמירתן עליך.

הבעלים אליו. אולם, התוצאה הסופית של תהליך זה היא שהחמץ אסור בהנאה ומשולל כל מעמד ממוני. פירוש זה מיישב את דברי הרמב"ן, אף שיש בו מן הדוחק.

ביטול לדעת רבי יוסי הגלילי

המהלך של הרמב"ן מבוסס על העובדה שהחמץ אסור בהנאה, דבר המפקיע ממנו את מעמדו הממוני. רבי יוסי הגלילי חולק על הדעה המקובלת, וסובר שחמץ מותר בהנאה (עיין בדף כג.). ה'שאגת אריה' (סי' ע"ז) הסיק מכאן, שלפי שיטת הרמב"ן באמת לא יהיה ביטול לדעת רבי יוסי הגלילי. אולם, ה'שאגת אריה' לא ראה את דברי הרמב"ן במלואם, אלא רק ציטוט חלקי שלהם המובא בר"ן. ברמב"ן שלפנינו מפורש שלא כדעת ה'שאגת אריה'. הרמב"ן טורח ומבאר כיצד גם לפי רבי יוסי הגלילי, מעמדו של החמץ מוביל לביטול הזיקה בינו לבין הבעלים:

”ולא מיבעיא לרבנן, אלא אפילו לדברי רבי יוסי הגלילי, כיון שנתיאש ממנו מפני איסורו – יצא מרשותו, ואין בו דין גול”
(ורמב"ן שם).

אמנם החמץ אינו אסור בהנאה, אך איסור החמץ מספיק כדי לגרום לאדם להתיישא ממנו ולהוציאו מרשותו.

קיים דמיון רב בין שיטת הרמב"ן לשיטת התוספות. אמנם, לדעת הרמב"ן האדם אינו מפקיר את החמץ, שלא כדעת התוספות. אך גם לפי הרמב"ן, התוצאה הסופית של תהליך הביטול היא ניתוק הזיקה הממונית של הבעלים אל החמץ, דהיינו הפקר. במצב זה האדם פטור מבל יראה ובל ימצא על פי הדרשה "שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים".

הרמב"ן יכול היה להסביר את אופן פעולת הביטול בדרך אחרת. כאשר האדם מבטא את חוסר רצונו בקיום החמץ, די בכך כדי לפטור אותו מבל יראה ובל ימצא. ניתן בהחלט להבין, שכדי לחייב אדם בבל יראה ובל ימצא לא די בבעלות ממונית, אלא קיים תנאי נוסף לחיוב – האדם צריך לרצות בקיומו של החמץ. כאשר הבעלים אינו רוצה בקיומו של החמץ הוא נפטר מהעברה, אף שמעמדו כבעלים עומד בעינו. בדרך זו ניתן היה להסביר באופן פשוט כיצד פועל הביטול גם לפי רבי יוסי הגלילי.

בפשט לשונו של הרמב"ן נראה שהוא לא הלך בדרך זו, אלא התמקד בהיבט הממוני בלבד. משום כך הוא נאלץ להסביר, שגם לפי רבי יוסי הגלילי הביטול מפקיע את הבעלות של האדם על החמץ. אולם, גם את ההסבר השני אין לשלול על הסף. הסבר זה בדעת הרמב"ן עשוי להיות תלוי בפירוש דבריו בהמשך הקטע.

הרמב"ן מצטט גמרא מהמשך הפרק, ומביא ממנה ראיה לדבריו:

"כדאמרינן: 'בזמן שאין בעל הבית מקפיד עליהם – מותרים משום גזל ופטורין מן המעשר', והווי כהפקר. והכא עדיף נמי מהפקר, דלא הדר איהו זכי ביה, דהא שוייה כעפר ולא ניהא ליה בגייה"
 (ורמב"ן שם).

ההוכחה של הרמב"ן מבוססת על ברייתא להלן בפרקנו (ו:). הברייתא שם עוסקת בסופי תאנים וענבים, דהיינו תאנים וענבים שנשארו בסוף עונת הלקיטה, ואינם מבשילים לעולם. הברייתא קובעת, שדינם של התאנים והענבים האלה תלוי בהקפדתו של בעל הבית: אם בעל הבית מקפיד – יש בהם משום גזל והם חייבים במעשרות; אם בעל הבית אינו מקפיד – אין בהם משום גזל, והם פטורים ממעשרות.

מהי משמעות חוסר ההקפדה של האדם? מדברי הרמב"ן נראה שדבר שבעל הבית אינו מקפיד עליו הוא הפקר. כך סבר גם הנודע ביהודה בתשובותיו (אבן העזר סי' נ"ט). הנודע ביהודה משווה בין דבר שאינו מקפיד להפקר, ועל פי השוואה זו מגיע למסקנה שאי אפשר להקפיד באופן חלקי, לאנשים מסוימים בלבד, כשם שאי אפשר להפקיר באופן חלקי (כדעת בית הלל במשנה פאה פ"ו מ"א)⁴.

האבני מילואים (כ"ח ס"ק מט) חלק על הנודע ביהודה. לפי הנודע ביהודה, אם האדם שאינו מקפיד משנה את דעתו וחוזר בו מחוסר ההקפדה – הוא יצטרך לזכות בחפץ מחדש, כדין הפקר. האבני מילואים סבר שמסקנה זו לא תעלה על הדעת. לכן הוא מפרש, שדבר שאינו מקפיד איננו הפקר אלא מתנה. כל זמן שהבעלים אינו מקפיד – כל אדם יוכל לזכות בחפץ כמתנה מהבעלים, ואין בכך משום גזל. אך אם עדיין לא זכה בחפץ שום אדם – החפץ עודנו שייך לבעלים, והוא זכאי לחזור בו מחוסר ההקפדה ולהשאיר את החפץ ברשותו. לפי האבני מילואים תיתכן גם הקפדה חלקית, כשם שאפשר לתת מתנה לאדם אחד בלבד ולא לאחרים.

טענתו של האבני מילואים שאין כאן הפקר מתקבלת על הדעת, ומשתמעת גם מלשון הברייתא עצמה. שהרי, הברייתא לא אמרה באופן כללי שהתאנים והענבים הם הפקר, אלא התמקדה בשני דינים נקודתיים – גזל וחיוב במעשרות. ניתן ללכת בדרך שונה במקצת מזו של האבני מילואים, ולהסביר שכלל לא מדובר כאן על הקנאה, מכל

4 בעניין הקפדה חלקית עיין בבא קמא קיט:, סנהדרין כו: וברמב"ם הל' עדות פ"י ה"ה. עוד בעניין דבר שאינו מקפיד עיין **שיעורי הרא"ל – בבא בתרא**, עמ' 293-294.

סוג שהוא. כאשר האדם אינו מקפיד – החפץ נשאר בבעלותו המלאה, אך מכאן ואילך מותר גם לאנשים אחרים לקחת את החפץ ולהשתמש בו.⁵

ייתכן שגם הרמב"ן יודה להבנה זו, שהיא ההבנה הפשוטה העולה מלשון הברייתא. הרמב"ן לא אמר במפורש שדבר שאינו מקפיד הוא הפקר, אלא "והוה כהפקר". כ' הדמיון מאפשרת לנו לומר שדבר שאינו מקפיד והפקר הם שני מושגים שונים, והרמב"ן בא רק להקביל בין המושגים בדיניהם.

אם נקבל פירוש זה בדעת הרמב"ן, יש לחזור ולבאר כיצד פועל הביטול. לעיל פירשנו שהביטול מוביל למצב שהאדם כבר אינו בעלים על החמץ, והוא פטור מדין חמץ של אחרים. אולם, לפי ההבנה שהעלינו אי אפשר לפרש כך, שהרי בדבר שאינו מקפיד האדם הוא עדיין הבעלים, ואף על פי כן טוען הרמב"ן שהוא פטור מבל יראה ובל ימצא. יש לפרש, אם כן, שהגורם לפטור הוא אחר – העובדה שהאדם אינו רוצה בקיומו של החמץ. הרצון בקיומו של החמץ הוא תנאי נוסף לחיוב, וכאשר תנאי זה אינו מתקיים – האדם יפטור, אפילו אם הוא עדיין הבעלים של החמץ.

ביטול בחמץ ידוע

הדעה המקובלת בראשונים היא שביטול מועיל לכל חמץ, בין אם הבעלים יודע על קיומו ובין אם לא. כך הוא הדין גם לפי הרמב"ם בגרסה שלפנינו. אולם, הכסף משנה מעיד על גרסה שונה ברמב"ם, שלפיה ביטול מועיל רק בחמץ שאינו ידוע:

"ומה היא השבתה זו האמורה בתורה? היא שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו, ושאינו ידוע – יבטלו בלבם וישים אותו כעפר" (כסף משנה הל' חמץ ומצה פ"ב ה"ב).

ניתן להבין את החילוק בין חמץ ידוע ושאינו ידוע בשני מישורים שונים. ייתכן שההבדל נעוץ בגדרים של מצוות 'תשביתו'. ביחס לחמץ ידוע, הרף של מצוות 'תשביתו' הוא גבוה במיוחד. ביטול החמץ אינו עומד ברף זה, ואין בו משום קיום המצווה. בחמץ שאינו ידוע הרף הוא נמוך יותר, וכאן גם ביטול החמץ מהווה קיום של מצוות 'תשביתו'.

5 לפי הבנה זו יש לומר, שהתאנים והענבים פטורים ממעשרות לא מטעם הפקר, אלא משום שאינו "נשמר". זאת, על פי המשנה הראשונה במסכת מעשרות. לפי הירושלמי שם, המקור לפטור זה הוא מהפסוק: "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך" (דברים י"ד, כט) – יצא הפקר, שידך ויד הלוי שווים בו. מסתבר שפטור זה אינו נובע ממצב הבעלות על הגידולים, אלא מהתנאים החקלאיים שבהם גדלה התבואה: תבואה שגדלה בצורה פרועה ונגישה לכל – פטורה ממעשרות. פטור זה קיים בדבר שאינו מקפיד עליו, גם לפי ההבנה ש אין כאן הפקר.

לחלופין אפשר להסביר, שההבדל אינו נובע מהגדרת המצווה אלא מנסיבות הביטול. כאשר אדם מבטל חמץ הידוע לו ונמצא בהישג ידו – ניכר לעין שהוא אינו מתכוון לביטול זה ברצינות. הביטול יועיל רק בחמץ שאינו ידוע, שאז סביר להניח שהאדם המבטל מתכוון ברצינות לדבריו.

האפשרות לומר שהביטול אינו מועיל כיוון שהאדם לא התכוון אליו ברצינות עשויה להיות תלויה בהבנות השונות לגבי אופן פעולת הביטול. לפי ההבנה שביטול הוא הפקר, קשה לומר שנשלול את חלות ההפקר מחמת חוסר רצינות. בשום מקום בש"ס לא מצאנו שהפקר אינו מועיל בחפץ ידוע. אמנם, ברמה העקרונית, האפשרות של ביטול החלות מחמת חוסר רצינות יכולה להתקיים גם ביחס להפקר. כך למשל אפשר להסביר את ההלכה הקובעת שהפקר צריך להתבצע בפני שלושה אנשים (על פי הגמרא נדרים מה): האדם נדרש להפקיר בפני קהל, כיוון שבינו לבין עצמו הוא לא יתכוון ברצינות להפקר. ייתכן אם כן שבמקרה שלנו, שבו האדם מבטל חמץ ידוע, הנסיבות הן חריגות במיוחד, והן גורמות לנו לפקפק ברצינות האדם, בשונה ממקרים גלילים של הפקר. על כל פנים, כפי שציינו לעיל, קשה למצוא לכך מקור מפורש.

לפי ההבנות האחרות של מהות הביטול, קל הרבה יותר לטעון שהביטול אינו תקף כיוון שהמבטל לא התכוון אליו ברצינות. הביטול הוא הדרך של האדם להביע את דעתו, ולגלות שהוא אינו מעוניין בחמץ אלא מחשיב אותו כעפר. לפי חלק מהשיטות, הביטול אף מצליח להשפיע על מעמדו של החמץ בחפצא ולהחשיבו כעפר. במסגרת השיטות האלה ניתן בהחלט לטעון, שכאשר החמץ ידוע וניצב בפניו של האדם – ניכר לעין שהביטול אינו רציני. שהרי, אילו התכוון ברצינות לדבריו – היה עליו לפעול ולהשמיד את החמץ באופן ממשי, ולא להסתפק בביטול בלב. במקרה כזה יש לנו אנון סהדי שהוא אינו מתכוון ברצינות לדבריו, והביטול לא יועיל.

על כל פנים, הכסף משנה דוחה את הגרסה הנ"ל ברמב"ם, ומוכיח מהגמרא שביטול מועיל גם בחמץ ידוע. זוהי, כאמור, הדעה המקובלת בראשונים, וכך אנו נוהגים להלכה גם בימינו.⁶

6 גם הר"ן (א. בדפי הר"ף ד"ה ומהו) סבר שביטול מועיל לחמץ ידוע, והביא לכך מספר ראיות. במקומות שונים במסכת נאמר שביטול מועיל אף בחמץ ידוע: במשנה בעניין ההולך לשחוט את פסחו או למול את בנו ונזכר שיש לו חמץ בביתו (מט.); ובגמרא בעניין חמץ הנמצא בשמי קורה (י:). לפי הדברים שראינו לעיל ניתן להסביר, שביטול בחמץ ידוע אינו מועיל רק כאשר החמץ נמצא בהישג יד, ויש חשש שהביטול אינו רציני. במקורות הנ"ל מדובר במקרים שבהם קיים קושי אמיתי לבער את החמץ, ולכן העובדה שהאדם לא ביער אינה מעידה על חוסר רצינות, ואפשר לסמוך על הביטול.